

РАЗВИТАК

1 XII 1939

БРОЈ 12

ГОДИНА VI

Prvi uslov boljitu

Velik dio našeg težačkog svijeta nalazi se još u vijek kao u nekoj mrtvoj skamenjenosti i nepomičnoj priboravosti uz čnaj vajkadašnji oblik i način života i rada. Pa i ondaže gdje to nije baš u punoj mjeri tako, i tu je u najmanju ruku prevelika sporost u prilagođavanju vremenu i prilikama. A kao prirodna i nerazdruživa praktika te tolike životne i radne zaostalosti i skučenosti javlja se odviše jaka nemaština i oskudica, tako da o uživanju neke bar prosječne, udobnosti života ne može biti ni riječi. I što dalje, to i teškoće i nevolje sve veće. Tako je to i moralo da bude. Takvo stanje je neizbjegna posljedica s jedne strane veoma jakog prirasta stanovništva i nikakvog ili preslabog njegovog odliva na stranu, a s druge strane nedovoljnog i oskudnog rada, i po količini i po kakvoći, rada koji je suviše daleko od toga da bi udovoljavao zahtjevima današnje daleko odmakle privrede u naprednom svijetu.

A ipak ne može se reći da niko o težaku nije vodio brige i da nije ništa rađeno ni preduziman da mu se pomogne i da mu se olakša stanje. Državna uprava izvela je u ovih dvadeset godina nekoliko krupnijih mjera kojima je bio cilj poboljšanje i unapređenje života na selu. Izvršena je agrarna reforma, smanjeni težački dugovi, uveden poljoprivredni kredit, regulisanje cijena žitu, pojeftinjavanje soli. Sve su to mjere zamašnijih razmjera, pa je i njihovo provođenje bilo skopčano s krupnim izdacima državnih sredstava. Osim toga radile su u istom ili u dosta sličnom smjeru i razne poljoprivredne ustanove, društva, zadruge i njihovi savezi, dakako u granicama svojih daleko skromnijih mogućnosti. Sve to što je rađeno i urađeno na tome području i od strane države i od raznih ustanova išlo je za tím da ukaže pomoć cijelom težačkom

staležu, da sve težake privredno podigne i prokrči im puteve do napretka u svima pravcima.

A kad se osvrnemo na učinak i na plodove sviju tih nastojanja i sviju doprinesenih žrtava, vidimo da oni mnogo i mnogo zaoštaju za onim što se je mislilo i željelo njima postići. Na stanju i imanju veoma znatnog broja težaka, osobito ovdje kod nas, ne vide se i ne primjećuju neke dobre posljedice ni povoljni tragovi tih mјera i tih naprezaњa. Umjesto napretka na dosta mjesta ima, šta više, i nazatka.

Ko je kriv za to? Naš svijet najvoli da svu krivicu svaljuje na državu ili, pravije, na državnu upravu. Veoma je to nepravedna osuda. Nepravedna ne samo onda ako se kaže da je tu kriva samo država i niko drugi, nego i onda ako se tvrdi da je do države veći dio krivice negoli do sviju drugih činilaca i saučesnika u tome poslu. Ono svakako ima tu u izvjesnoj mjeri krivice, i nehotične i zlonamjerne, i na strani države t. j. državnih službenika. Ali glavni dio krivice je na drugoj strani. Najveća krivica za to je u nesposobnosti znatnog dijela težačkog svijeta da se koristi onim blagodatima što su mu ih država i društvo pružili u onim svojim mjerama, preduzetim za njegovo unapređenje. A za tu nesposobnost ne može se kritici ni današnja država ni uopšte današnji naraštaj, a još najmanje onaj siroti svijet, koji je još i danas u svome životu i u svome poslu toliko sapet i neumješan. Tu je kriva prošlost.

Pogledajmo sad malo izbliže gdje su ta naprezaњa oko poboljšanja težačkog stanja donijela ploda, a gdje su sa svim podbacila. Tim mjerama i tom pomoću koristili su se samo oni težaci koji su se već i sami bili trgli iz učmalosti i počeli tražiti puteva kojima su došli do boljeg stanja, koji su, dakle, bili već obema ili barem jednom nogom žakoracili na putu ka napretku. Ti bi ljudi, svakako, i bez te pomoći postigli uspjeha i unapredili svoje stanje, jer su već bili stekli vjeru u mogućnost napretka i vjeru u sebe, kao trudbenike sposobne i kadre da se podignu do napretka. Oni su još prije toga došli bili do saznanja da povećan i stalan rad, rad bolje i najbolje kakvoće a usto još i spojen s razumnim i trezvenim gospodare-

njem, mora da dovede do uspjeha i do napretka. Oni su viđi se, bili već rado i privredno probuđeni i osviješćeni. Bili su sami od sebe nošli putem napretka. A ona pomoć od strane države i društva njihov je napredak samo oblašala, ubrzala i uvećala, a u isti mah i volju i polet im još i više pojačala.

Ali znatno velik broj je i onih, bar kod nas, kojima dosadašnje mjerite državne pomoći nijesu donijele nikakva trajna ni temeljito poboljšanja. Sve one koristi koje su im otuda ukazane ubrzo su se kod njih izgubile, rasplinule, usahle. Ali oni i opet ostali onakvi kakvi su i bili, i ondje gdje su i bili. Sve što su im država i društvo učinili dotaklo se njih samo spolia i djelovalo na njih i na njihovo stanie samo časovito. Na unutrašnjost njihovu, na volju im, na radno, borbeno, pregalacko nastojanje nije sve to kod njih djelovalo nimalo povoljno ni blagotvorno. Nećemo se nikako ogriješiti o istinu, ako rečemo da je to kod prilično znatnog dijela takvog svijeta djelovalo čak i štetno. Navikavši se primati bez truda i rada počeo vjerovati da će to tako stalno ići te padati još u veće mrtvilo i nerad i u pretjeranoj mjeri očekivati neće li što gotovo otkuda da mu kane.

Na osnovu takvog ishoda i takvih posljedica svega onoga što je dosada u našoj državi rađeno i preduzimanu na korist i na unapređenje težaka mora svako da dođe do osvjedočenja da pomoći koja dolazi spolja slabo što može ili ništa ne može učiniti ni doći ondje gdje nema nimalo volje ni smisla za samopomoći. A onda je i buđenje takvog smisla daleko veće dobročinstvo negoli davanje maškoliko velike pomoći, koja je čisto materijalne prirode. Istina nailaze prilike kada država mora da dijeli i ovakve pomoći, bez i kakva obzira na to kakvi su po svojoj moralnoj i radnoj vrijednosti oni koji je primaju. Ali opet nema nigdje države ni takve državne riznice koja bi izmogla, a ujedno koja bi htjela i trebala, neprestano da daje. Prije svakog takvog davanja ili makar uporedo s njime valjalo bi raditi i na tome da se taj svijet sposobi kako bi se zbilja stvarno i okoristio takvom pomoći i ujedno da se i sam snalazi i vrti, napreža i čupa iz svojih teškoća i nezgoda do skrajnjih granica svoje moći.

Rad je ovaj neupotredivo teži od jednostavnog davanja materijalne pomoći. Ali ako je on toliko težak, to nije i ne smije biti razlog da se taj rad nikako i ne radi. Najteži rađovi redovno bacaju i najveće koristi. I ovaj veliki rad, rad buđenja radne i proizvodne napredne svijesti, svijesti samopouzdanja i samopomoći kod onih koji toga još nemaju, donio bi neizmjerne koristi na obe strane, i državi koja je davalac i još uvijek daje kojekakve pomoći, i onom težačkom svijetu koji je te pomoći primao.

I poslije toga država bi bila dužna da daje i da pomaze u težim prilikama, ali ta pomoć ne bi tada više bila pomoć najniže vrste i ne bi nosila obilježja proste milostinje kakva je dosada nažalost nosila kod povelikog, i jako velikog, broja onih kojima je pružana. A onda ne bi ta pomoć bila praćena onako i previše mršavim plodovima kao što se je to događalo s nekim dosada preduzetim državnim mjerama.

U takvom preporodnom smijeru i cilju među neosviješćenim dijelom našeg težačkog svijeta trebalo bi da ustreme svoje staraće i nastojanje i da udvostruče, pa i upeterostruče, svoje napore i država, i oblast, i sve ustanove s takvim zadatkom i djelokrugom, i svi prosviđeni pojedinci, kod kojih nije zaspala svijest o odgovornosti za opšte stanje i opšte dobro.

Petar Rađenović

О власима

РОМАНСКИ ВЛАСИ (ЧИЧИ)
И АРБАНАШКИ ВЛАСИ

У нашој званичној историји утврдило се мишљење да смо ми асимовали много романског елемента. То је др. Ђоровић унио у Станојевићеву Енциклопедију под Власи, а takoђер скоро и у „Политици“ писао у том смислу А јели то све тако? — Прије Славена по овим земљама пустошили су други народи за вријеме дуге Сеобе Народа и Славени су морали наћи бивше римске земље прилично очишћене од Романа. Али без обзир на то, треба се сјетити како су освајачи онога временса поступали са покореним народима. Што се није могло искористити као робље убијало се с реда, а робље је продавано, служило као кућна послуга и за о-

браду земље, јер су се ратници тешко прихватали плуга. Према Душанову Законику ропство је било нашљедно, отрокова дјеца били су опет отроци: господар их је могао продати, поклонити и у пркију дати. Просто онако како је било код америчких црнаца до Абрахама Линколна. Неки пишу да су се склонили у горе и тамо постали сточари. Много је вјероватније да су у високим и тешко приступачним планинама сачували сточари, номади, који су имали све атрибуте за то: стоку од које су живили и освајају трибут плаћали и јако и организовано племе или бар јако братство вично оружју, које је своја стада могло бранити од мањих пљачкашких чета. Ако смо ми затекли Романе они су могли бити само приковани за земљу као отроци и такво село је могло бити Негришор у Западној Србији, које наводи др. Ђоровић, али још вјероватније је да су то неки заробљеници, које су Срби заробили много доцније за Милутина или Дечанскога. — Код Карлина у Чехословачкој има Српско Село. Неко је објаснио у „Политици“ да су то потомци пратње Душанова посланика Карлу Луксембургу, краљу чешком и цару њемачком, јер му је цар ту пратњу поклонио. Ово је објашњење и сувише наивно и писац нема појма, како су била састављена оновремена посланства у којима су паж и штитоноша били најмлађи по чину па и то су били бар властеличићи. Деспот Стефан је ишао у хуситски рат као ритељ па његова пратња то није могла бити. Деспот Вук Гргуревић с Матијом Корвином ратовао је по Чешкој и Моравској и само су његови заробљени војници могли бити насељени у то село.

Најбољи доказ да романских влаха у првобитним српским земљама није било дају уговори првих чаших владаоца Кулина, Матије Нинослава и Стефана Првовјенчанија са Дубровником, у којима су своје поданике називали Србима а Дубровчане Власима. Ово је у ствари за Дубровчане била увреда али ове трговце то није много женирало. Доцније се Дубровчани називају Дубровчанима а становници приморских градова Латинима како су и они себе сами називали. Да Латини чинију романске влахе сматрали за своје доказују Чичи са Велебита, које су приморски Латини звали Власима и *Maurcvalachi*.

Ако у српским земљама није било романских влаха до освојења јужних крајева у Хрватској их је било и то само једна велика група на Велебиту. Хрвати су ове романске влахе називали Чичима а они сами себе Власима, а тако су их звали и приморски Латини. Сачуван је један њихов докуменат писан глагољицом у пре-

пису у манастиру на Трсату, кога је штампао Радослав Лопашић. Овдје доносимо његову садржину: У Лици године 1433 јула 16. Главари хрватских влаха чије „слободщину“ имању цркве св. Ивана у Лици на гори Велебиту.

Ми Антон Туковић и Иван Херендић, кнези, владики (властела) Павал војвода и суци влашки по имену: Диан Мушковић, Јурај Ружић, Матијаш Влкотић, и пристави стола влашкога: Матул Рубановић и Микула Мулгашић и даље Иван Сопковић, Милета Правишић, Лукач Милуновић, Томаш Алдинић, Франко Даниловић, Шимун Билковић, Гргор Бекошевић и Бартол Чепрнић и сви добри власи у Хрватих (Хрватској): дајемо сваком на знање, коме се достоји и пред чије лице овај наш лист дође, да учинисмо слободшину свему имању цркве св. Ивана у Лици на гори, најпрво у селу Челопекама и у Козлу Рогу и на Надбрду и другђе, где је имање цркве св. Ивана, што јој припада, имању и њеним кмечима, који су на том имању и који у будуће буду, да ниједаč влах и с њим ниједаč брат хрватских влаха нема реченом имању никаква зла учинити, ни по гајевима пасти, ни трти жита и сјенокоса, ни зараде речених кметова узети ни укости и никакве штете хотимице учинити. И на посланике цркве св. Ивана ако били куда послани или били код цркве не смије нико напасти ни штете им чинити него их, бранити и чувати за цркву св. Ивана и за спасење наших душа. А којигод би влах из наших опћина зло учинио имању у сјенокошама, гајевима, житу (v tegih?), или који у том имању буде украо или сам узео или би послаником какво зло учинио, да плати господару 50 либара и штету колика буде. И овај лист да важи унапријед за ово што дасмо и учинисмо и за то дасмо прокураторе Ивана Сопковића и Јурја Ружића, да могу за дуговање цркви св. Ивана говорити и гонити, зауставити и ипродужити, како би осигурали што је црквено. И то учинисмо због светог Ивана и спасења наших душа по нашој доброј вољи, и на то им дасмо наш лист отворени за веће вјеровање под нашим висећим печатом.

Из овог се документа види да они себе називају власима и да то не значи народност, о којој се онда није водио рачун, него сталеж. Даље се види да су неки били властела, да су били организовани као и остала слободна хрватска племена, али је њихова слобода била већ начета, јер се глоба плаћала господару, који је у то вријеме био само заштитник тога племена.

Либра у овом случају значи овцу, а крава је била б либара. Како се види сви су католици и то одавно, а да их је било много види се по том, што су имали више општина.

Ови су Чичи послије првих турских провала у Хрватску око 1460 отселили на Крас, у Истру и на оток Крк на франкопанска имања, где су и данас. О њима пише словеначки историк др. Груден 1912 у својој популарној историји Словеније да Чичи у пазинском крају и сјеверно од ријеке Раše у Истри говоре свој романски дијалект и да нас и ако знају хрватски и словеначки. Груден разликује Чиче од арбанашких влаха насељених јужно од Раše. Наша државна статистика урачунала је Чиче на острву Крку у Румуне, што потврђује у још јачој мјери Груденове тврђње.

Послије овог говорити о некој асимилацији романских влаха може само онај, ко хоће да инђари.

Хрвати нису имали других влаха осим Чича и према томе су морали доћи из другог краја него Срби. Ве-лико је питање да код Хрвата Шокац није био оно исто што и влах, само су код ових сточара коњи, рогата марва и свиње морали бити главно имање. Међу чакавцима овај је израз непознат па и код кајкаваца, али то је лако разумјети ако сточара нису имали.

Ми смо имали једну још већу групу арбачашких влаха у данашњој Црној Гори о којима је довољно писано, да овдје није потребно ни препричавати. Али нешто тих арбанашких влаха дошло је и до нас па се обично зову својим племенским именима као Маџура и Кричка или и Кричковић. Ови арбанашки власи, кад су потиснуты са својих старих сједишта и планина преко Таре и Лима расули су се већином по Србији куда иду миграциони путеви, а они што су дошли у Крајину дошли су или као мартолози или као калуђерски пратиоци без породице и без стоке, овдје се поженили, окућили и размножили. Има их око сваког нашег манастира и тамо им је обично најстарије насеље. Да је била ма каква масовна сеоба, коју су Турци формирали или бар помагали било би их много више.

Ми: сувише генералишемо и олако изводимо за-
кључке из презимена или назива мјеста. Катун је за-
конски термин и сасвим је природно да су у Катун-
ској нахији били катуни, али с тим није доказано да
је тамо било романских влаха и да их је било зчао
би им се траг као и арбанашким власима. Старог Влаха
у српским споменицима нема и то је име постало за-
вријеме Турака, кад је Стари Влах био кнежија Ра-

шковића из Штиткова, а Старовлашани били војници (зимије), што свједоче фермани, које је Вл. Скарић објавио у Прегледу за 1910 годину. Исти је случај са нахијом Доњи Власи, где су нахијске војводе били Храбрени-Милорадовићи, као и Милан Кнежина у Крајини. Влаховићи је патронимистичко презиме од Влах (Vlaho), а да је то име постојало свједочи једна повеља краља Твртка, јер је један властелин по имену Влах на њој свједок. У Ивићевом ускочком списку постоји Влах Врс (Хрс). Ми смо романске влахе могли асимиловати само онда кад се отргну далеко од своје средине и то појединачно, тако је било некад а тако је и данас у вријеме објезнатне основне наставе. А исти је случај са арбанашким јеласима, док су се стално настањени асимовоали врло ријетко као Арбанаси код Задра и Хртковци и Никинци у Сријему.

СРПСКИ ВЛАСИ

Срби су и дошли на Балкан са својим сточарским иле љинима, јер судећи по земљишту које су населили они су морали прегежно бити сточари. Развитком феудалног поретка указала се потреба скупног имена за поједине сталеже и под утицајем византијског законодавства они који су се бавили сточарском привредом назвали су власи.

Према Душанову Законику у Србији су власи били себи дакле неслободни људи. И ако је према документима било влаха војника, њихово војевање није их ослобођавало из реда неслободних људи него им замјењивало давање и работе. Како је било у Босни није остало у документима, али да није било онако тешко као у Србији, то је сигурно. Чак у много феудално развијеној Хрватској били су велебитски Чичи слободни и имали своје автономне власти. Ако не за сву Босну а оно сигурно за Крајину могу се примјенити одредбе из влашкога закона или уговара босанских влаха са цетинским кнезовима Нелипићима*) од кога су сачувала трећа потврда зета пошљедњег Нелипића бана Ивана.

*) **Нелипићи** (од Нелип — Грдан) хрв. великаши од 13.-15. вијека, господари цетинске жупаније. Потјечу од племена Свачића. Прадјед ћњез Нелипић, по свој прилици праунук кнеза Доналда, који је 1210 добио од краља Андрије II цетинску жупанију. Истичу се: Н., побједник бана Младена Брибирског (1322) и баштиник његове политичке моћи у Хрватској († 1344), његова удовица Владислава, која је бранила Книн против краљевске војске, али се најпослије измирила с Лудог

Ова потврда писана је на граду Клису код Сплита Ћирилицом, што значи да је међу овим власима било писаних људи и врло је вјероватно да је и писао њихов писар, јер су Франкопани писали латински или ако су писали хрватски глагољицом. Изнијећемо ту повељу члан по члан и објаснити у колико могнемо.

У име оца и сина и светога духа амин. Ми кнез Ханж (Ханс, Иван) Франкопан крчки и модрушки, цетински и клишки кнез и веће, бан Далмације и Хрват(а) дајемо да види сваки човјек, коме се достоди, по овом нашем отвореном листу, да дођоше преда нас поштени и добри људи, бивше вјерне слуге бана Иваниша Ивановића, сви добри власи: Виган Дубравчић, Нинос Санковић, Томаш Рочевић, Матијаш Вукчић, Милић Остојић, Драгић Проданић, Блаж Коцић, Хреља Голешевић, Вукаћ Војновић, Иван Грубачић, Будан Грубшић, Биљосав Дражевић, Јеловац Драживојевић, Радивој Витковић, Булат Кустраџић, Иван Познановић и други сви добри власи молећи и иштући од нас добре и поштене своје обичајне (навадне) законе, какви су били за њиховог бившег господара бана Иваниша Ивановића и за његова оца кнеза Ивана. И смиливши се и видевши право да је њихова молба и искање право примисмо више речене људе, бивше вјерне слуге бана Иваниша, себи за слуге и своме постомству и учинисмо им дасмо и потврдисмо поштене, добре и праве њихове обичајне законе, који су им били најбољи и најправији за њихова бившега господара Иваниша и за његова оца кнеза Ивана, с којима су служили они и њихови старији и ово су ти добри закони:

Најприје да над њима Кнеза посионога (значи или именованог или нашљедног). С нама у договору, да могу промијенити кнеза с ким нису задовољни.

Који влах има село да служи с вицом (?) — Питање је да ли је Лопашић ово добро прочитao, а друго шта би могло бити, јер Лопашићево тумачење не вала. Нити може бити унција (унча) т. ј. дванаестина литре сребра, што није представљало чија вриједност дуката, нити се влах могao откупити од војне службе, јер је глоба износила за обичног влаха 6 оваца, ако не дође. —

виком I Анжуv./ повратила му 1345 Книн и добила потврду на цетинску жупанију за сина Ивана. Иванов син Иваниш Ивановић Н. (о. 1393-1434) играо важну улогу у Хрв. за владања краља Жигмунда. Кhi Катарина удала се за Анжа Франкопана, хрв. бана (1434-1436).

А који нема села тај на коњу са штитом и мачем или са стрилама и мачем,

Који не дође на поход а позове се 6 либара плаћа, од тога војводи влашком иде десетина.

Да им се војнички коњ не смије заплијенити ни за какву крвицу.

Да не војоју од Стипана до Мартина.

А када иду на војску, два дијела војника да иде а грећи да се брине о храни и о коњима.

Да им Хрватин не може бити војвода, него један од њихових, да им он заповиједа а с нашим се кнезом договора.

И да им је суд под Сињем, и да им ниједан Хрватин не буде у суду, него њихов кнез и судије.

И да кнез и судија два пута у години имају све обићи и судити.

И да им се ништа не узме силом него по пресуди.

И од сваке осуде да им трећина оставља а суцијама десето.

А од љашег дохотка кнезу десето од одсуда (глоба).

И ко би глобљен да му се узме овца за либрку, а крава за 6 либара.

И да му се има рок учинити за 20 дана и ако дотле не искупи да је пропало.

Да има сваки стан дати о Јурјеву овцу с јањетом и сир, ако је сиромах па сира немо врвчу (очевидно данашњи торотан).

И дукат по диму, по њиховом рачунању 74 боланче а које сиромашнији дукат имри (?). А у јесеч по сваком коњу имају дати динар по коњу.

У Цетини да не дају никакве царине.

Да ниједан не може бити објешен ни за какву крвицу.

Да влашки кнезови од својих људи устављају пола дуката себи како је било за бана Ивалиша.

И да не мора платити влаху влаху 100 либара, када нема.

И да не мора платити најамник ни ловас господару (ловас је чувар ергеле или можда најамник за кириџију).

И Срблји платити влаху ни влах Срблину.

— Овај чланак Лопашин ће могао прочитати. —

Ни да му се вјерије преко 4 боланче.

И да не дају травнице на планини ни у зимовицима ни нигдје, где нису давали за бана Ивалиша.

И да не држе Хрвати влаха осим једнога бравара.

На Клису 18 марта 1436.

Из увода у повељу види се да је било 16 племена или родова влашких престајених по једним кнезом, да је бво троћа повеља и да су ови власи дошли из Босне, јер немају хrvатске племенске организације и потоњег Нелипића зову по српском обичају по оцу Иванишем Иеачовићем. Како је Иванишев отац био кнез цетињски лако је утврдити вријеме преласка ових слаха из босанске Крајине у Хrvатску. Ово је истовремено првја сеоба Срба у Хrvатску на овој страни, док је јужније била раније, што свједочи Польчки Штатут и писмо Младена П. Шубића. Власи из југу приимили су листом католичку вјеру, док су ови на сјеверу постали православни о чему ћемо на другом мјесту опширније говорити. Ових 16 влашkiх племена престављали су значну војничку силу за оно вријеме. — Један од ових кнезова зове се Блаж Коцић; у Јивићевим списковима има Мико (Микула) Коцић, што јасно указује на порекло из Далмације. Није вјероватно да ово презиме долази од Коста — Кочо. Прво ради тога што би гласило Кочовић, а другог што у оновременим списковима никадје таког имена нема. Код Ервеника (Равеника) Горњег има брдо са висицом од 294 м и именом Кочо на аустријским картама, док је на нашим само висина 290 или имена нема. Било како било највероватније је да је овдје траг рода Коцића. И слава Коцића св. Игњатије указује на приморске крајеве. Било би од интереса наставити истраживање у овом правцу.

Прва два члана овога влашког закона говоре о избору кнеза и његовом смјењивању. Како се из увода види ови власи нијесу имали једнога кнеза, него свако племе или род свога. Кнез је у неку руку био особа и господарева повјерења, јер је скупљао његове приходе, па је очевидно требала господарева потврда за сваки нови избор.

Идућих 7 чланова говоре о дужности војевања. Било је већ стално насељених влаха и такав се звао Срблин, дакле Србин и његова је дужност очевидно била већ, али пошто не знамо шта је вича нити имамо факсимила ове повеље, коју су у *Monumenta Slavorum* објавили и Лопашић и др. Шурмин, не можемо о том даље ништа рећи. У Бањој Луци није то могуће решавати, ако се не сјете Ђоровић или др. Чубриловић да то реше. Остали власи служили су као коњаници и то двије трећине, а трећина је била комора. За зеодазијање на позив плаћала се глоба од 6 либара т. џ. 6 овца или једна крава. Војнички коњ се није могао

заплјјенити ни зај какву кривицу. Власи нису били дужни војевати од Степана до Мартина т. ј. у вријеме, кад нису у владању цетинских кнезова. Мартин је 11.-XI. по старом календару, који је онда важио и код католика, а Степан који долази послије Ђурђевдана мора да је Стефан, краљ угарски, заштитник краљевства угарскога, који пада на 2 септембра, што опет не изгледа вјероватно, али у католичком календару има свега два Степана. Власима че може ниједан Хрватиц, ма како велик властелин био, бити војвода него онај кога они између себе изаберу.

Седам чланова говоре о суду и суђењу. Станак за суђење био је под Сињем, на њему није могао бити ниједан Хрватин него влашки суци. Изгледа да је овај суд судио крупније ствари на пр. спорове између поједињих племена. За друго су судије двапута годишиће обилазили све катуне и тамо судили појединачним а кнез у свом племену био члан суда, јер и он добија десетину од глоба, као и судије заједно. Никоме се није смјело узети ништа силом него само по пресуди, а за заплијењену стоку важио је рок од 20 дана, даје кривац искупи новцем.

У три слједећа члана говори се о давању цетићском кнезу. О Ђурђеву дану давао је сваки стан овцу с јањетом или овна предводника и сир (очевидно неку уобичајену и добро познату јмјеру), а сиромаси сира тученика (торотана). Даље од сваког дима (стана) дукат, који је по влашком рачуну вриједио 74 боланче; ко је имао најмање 30 брава и коња, а сиромашнији „дукат али имри”, то јест неку малу монету од млетачког цекина. У јесен по повратку са љетње паше и са кирицилука плаћали су власи динар од сваког коња. Али зато нијесу плаћали никакве царине у Нелипчића владању.

У члану десетом каже се изричito да ниједан влах не може бити објешен ни за какву кривицу, што је само властеоска привилегија у оно вријеме.

Влашки кнезови су имали право да себи уставе половину покупљених дуката, што их је чинило имућнијим не само од ситије него и од средње властеле онога времена.

Закључна одредба каже да Хрвати не могу држати влаха т. ј. најмањених осим једног чобанина (бравара од брава).

Кад се узме да Цетина граничи с Босном, њени су кнезови морали знати добро положај влаха у Босни и сигурно им нису дали више него што су имали у

„владанију“ књезова кљунких. Босанским власима Цетина је конвенирала у толико више што су се врло рано могли спуштати по Нелипића имањима све до мора. Једна концесија, коју су учинили Нелипићи овим власима, а коју вјероватно у Крајини нијесу имали, то је слобода од царине у Цетини, коју су Нелипићи наплаћивали од каравана, а сигурно су то у Босни чинили и кнезови кључки по обичају оног времена. Нелипићима су требали у првом реду војници, а ових 16 влашских племена или братстава за феудално вријеме престањало је велику војничку силу. И поред јаче развијеног феудалног система у Хрватској ови су власи били глађна сила цетинских кнезова.

По свој прилици ово се стање може примијенити на сву Босну, али за Крајину сигурно. Вјероватно да је ова разлика у положају влаха и учинила да Степан Котроманић отме хумске земље цару Стефану Душану, јер се друкчије ово освајање не да замислити пошто је цар могао изгубити једну битку, али је коначно морао добити рат. Одметање влаха на банову страну сасвим је уништило цареве шансе.

Према свему овоме, ако је живот влаха сточара био гежач и скопчан с опасностима ипак су они били слободни људи и властеоски кмети нису имали никаква разлога да на влахе гледају с висине него баш обрнуто, као што је и данас случај код сељака племића у Хрватској.

Ријеч влах била је омрзнута и код раје, кмета, мужа и код хрватске властеле и код Турака, јер су они били привилегисан сталеж иако нису били ни властела у Хрватској ни муслимани у Босни. Наша штампа и наши писци а нарочито они, што маказама пишу школске књиге, изврнули су многе појмове па и овај. До 1848 ниједан не само сељак него ни грађанин у Аустрији није могао постати официр а сваки граничар — влах могао је постати официр, а неки је постајао и ћенерал. За нас је главно да утврдимо социјални положај влаха у Босни пред турско освојење. И то у првом реду влаха, јер ће остaleсталеже прогутати пропаст краљевства босанскога заједно с њим. Повељу Хајка франкопана раставља свега 27 година од пропasti Босне, а краљевска власт је била и сувише слаба да погорша социјалне услове огромној већини становништва, које је било и наоружано и вично боју.

П. Н. Гаковић

Јафетов програм

Пламени национални покрет од 1904-1914 године чије настао одједном. Ту ћатру подржавале су генерације и сагорењала ча томе пламену. Међу њима је много незнаних и ситних зидара, чију грађевину рушше велики и знани. За тај посао није било много писаније ни организације, он је био један природан процес, што се је спонтано развијао сам од себе, а стално га је носила омладина. Старији и школовани људи били су присталице правца чешког реализма и у томе правцу и организовали су своје присташе у нашем друштву. Млађе генерације нису се слагале с тим правцем рада, јер у томе раду нису могле видити остварење својих националних идеала. Ако је неко уписан у Побрдимство или у Соко или члан неке штедионице, самим тим он дош ништа не придоноси општој ствари или приноси брло мало. Младе генерације траже жртву, траже прегарања или барем јуначки гесг. Сарајевска гимназија центар је ових младих бујтовника, што се у њу сјатише са съих страна. Први јунак тога доба постаје Мирко Вукомановић својим испадом у гимназији, због кога бића, разуме се, одмах отстрањен.

Али иза њега осјају два Мандушића Вука, оба из ових крајева и први почињу окупљати омладину око себе. Ђуро Шарац са Ђојлука и Милан Јафет из Јапре 1905. г. оснивају малу организацију „Јафетоваца“. Први чланови гога круга, тога чудног друштва били су: Јово Новковић, Душан Ракић, Михаило Вујатовић, Мирко Кондић, Душан Трбојевић, Јакша Соколовић, Урош Креџо, Никола Гробић, Омер Ичановић, Илија Крпић и Јово Путица. Касније им прилазе и млађи са гимназије и учитељске школе. Небиране вође, Шарац и Јафет, држе уза се ту организацију својим расним хайдучким моралом, својом леустрашившћу и бескрајно добрым срцем. Попут каквих великих учитеља, они немају писаног програма ни правила, која би члановима дала неки одређени правац рада. Правила и правац су они сами. Треба радити како они раде, треба им просто с њима и за њима без сумње и колебања.

Сни су носили у себи сваки морал своје земље и сваки програм Петра Кочића и позније револуционарне омладине; дакако они нису одређенији за први почетак и за стање нашега народа тога доба, а рече се да је био и реалнији уза сву педораслост физичку и интелектуалну ове двојице заборављених вођа омладије.

Тај неписанији програм ове омладинске групе састојао се углавном у следећем: 1) учити се смије само у толикој мјери, да се прође у следећи разред, јер ко сувише добро учи показује самим тим да се спрема за аустријског чиновника и покорног бирократу; 2) у међусобном саобраћају морају се употребљавати само народне ријечи и изрази; 3) не смије се лијепо носити јер то опет значи да си склон господовању, а те озбиљном раду, а још мање оштријој борби; 4) мораши омаловажавати све оне што се праве паметни и господа, а служе туђинском, аустријском режиму; 5) највеће поштовање и уважавање спада сељаку, јер је он првоборац и корјеника свега онога што је истински национално; 6) избегавати сву ону господу што за либерације и друге концесије оставише народ; 7) са дјевојкама се не смију, борци дружити, јер оне нису за борбу него за удају; 8) лијепо живити са свима онима што се противе туђинској власти; 9) међусобно се свесрдно помагати; и 10) уопште радити све онако како то сељачка памет доноси.

Овај програм најтачније су испуњавали сами његови „идеолози”, а особито Шарац. Карактеристично је за њега било „да је био у оно доба и антисемит. Јафет је то морао трпити, мимо „програм”, али се није никад с тим слагао, а пошто га је новчано помагао то је и Шарац морао бити попустљивији. Равнотежу међу њима одржавао је Јово Новковић и он им је често имао са још којим чланом да пресуди евентуалне спорове.

По свршеној гимназији обадва су отишли у богословију и успјешно је завршили. Обојица су учествовала у Балканском рату у чети покојног војводе Воје Танкосића. Шарац је био један од најближих четника Танкосићу и вршио теже задатке. По свршеном Балканском рату Јафет се је вратио кући где је умро 1915 године од туберкулозе Шарац је остао у Србији и даље учествовао у Светском рату, прешао Албанију и учествовао у борбама солунским све до 1918 године. Разболио се је на Солуну и отален упућен у Женеву где је новембра месеца пре 20 година умро од грипе. Ови редови нека му послуже место прекаде гроба у туђини.

М. Ђерић

Mataruge kod Prijedora

G. Vladimir Skarić u svom radu o poeklu pravoslavnog stanovništva u severozapadnoj Bosni spominje »muslimansku seosku općinu« — »Mataruge« kod Prijedora.¹⁾ Imenom »Mataruge« zove se stvarno jedna gorska kosa koja se u pravcu jugozapad-severoistok spušta u dolinu Sane severozapadno od Prijedora. Na zapadu je ova kosa jasno ograničena uvalom, a na istoku se naglo spušta u prijedoršku kotlinu. Predeo obuhvata muslimanska naselja: Čarakovo, Hambarine, Rakovčane, Rizvanoviće i Bišćane. Po red imena Mataruge u narodu se još čuju imena: Mataruško Brdo i Mataruška Brda. Muslimane iz ovih sela zovu opštим imenom Mataružani ili Mataruge, u jednini Mataruga. Već je Skarić napomenio da mjesto imenom potsjeća na neko ranije pravoslavno naselje Mataruga kojih u ovom kraju više nema, »ali ih ima u blizini po parohijama oko planine Kozare i svi slave Đurđevdan«. On pretpostavlja da su ove Mataruge doselile iz Grahova ili iz Peplimlja. Da su ovaj razvod Mataruge doneli dosoljeni i dinarske struje, nalazimo potvrdu i u narodnom predanju. Kod muslimanskog stanovništva koje danas živi u ovom predelu sačuvala s uspomena da se u ovaj kraj davno doselio neki Mataruga »iz Albanije«, te se po njemu i po njegovim potomcima kraj nazvao Mataruge. Pod ovim narodnim pojmom »Albanije« M. Filipović na jednom mestu podrazumeva naše krajeve koje su naselili Arbanasi. Za vas je dovoljno što nas predanje svakako upućuje na južne krajeve. Muslimansko predanje kao »prave Mataruge« označava selo Rakovčane na najvišem uzvišenju kose oko mesta zvanog Crkвina. Za ove Mataruge pripovedaju da su iselile »prema Kozari i u nizine oko Građiške«. Potvrdu ovome predanju nalazimo unekoliko u tome što žista i danas ima u Dubičkom srežu pravoslavnih porodica sa prezimenom Mataruga. Mataruge u B. Dubici (1 kuća) doselile su iz sela Demirovac (srez B. Dubica), a ne znaju kada su i odakle su se doselili u Demirovac. Ima ih nekoliko kuća i u selu Gunjevcima, oni su rođaci onih iz Demirovca i iz Međeđe. Svi slave Đurđevdan.²⁾

Kod okonog pravoslavnog stanovništva nema nikakvih uspomena o Matarugama. Ime Mataruge ne znaju da objasne, već jedino kažu da su u Matarugama oduvek živeli »mataruški muslimani«. Znaju samo za Crkvinu i nazivaju je »grč-

1) Glasnik Žemaljskog muzeja, 1918, str. 219—265

2) Podatak sam dobio od g. S. Vujasinovića, protovjereja iz Bos. Dubice.

ком». Овде ,treba napomenuti da ovdašnje pravoslavno stanovništvo sve ostatke iz starijega vremena bez razlike pripisuje »Grcima« i naziva ih »grčkim«. Muslimani u Matarugama ne znaju ili neće ništa više da kažu o Crkvini. Ne zna se kad je crkva porušena, niti ima tragova po kojima bi se moglo utvrditi kojem bi vremenu mogla crkva pripadati. Danas je to zemljiste obrađeno, ali je zanimljivo pripovedanje pravoslavnih iz susednih sela da su muslimani doskora pazili da Crkvini ne preoru. Kako uspomene na starije stanovništvo u Matarugama postoji samo kod mataruških muslimana, vidi se da su pravoslavnii u ovom kraju relativno noviji doseljenici, koji su se doseili u toku lokalnih seoba. Dalje poreklo nikako ne pamte, a mnogi znaju mesta iz kojih su se doselili u toku lokalnih preseljavanja koja su nastala usled rata i kao posledica kmetskog režima. Kod muslimana u Matarugama ima više uspomena na starije stanovništvo. U selu Hambarinama, nalazimo dva mesna naziva: Ivanov harman i Garećino voće. Pripoveda se da je nekada u Hambarinama živeo neki Resan, a uopšte se zna da su u Matarugama nekada bili sve sami »Kaūri«. Ime sela Čarakova vezuju za daleku starinu. Pripovedaju da je u »bogumilsko doba« u Čarakovu živeo knez Čarak i da je Čarakovo po njemu dobilo ime. Po tom predanju u »Gradu«, koji je postojao nedaleko od Mataruga, na jednom uzvišenju iznad sela Zecova, živel su ljudi »druge vire« i knez Čarak bio je »od njih«. Turci su »Grad« vrlo teško osvojili, i to prevarom, pošto su konjima okrenuli potkove i tako fngirali bekstvo. Ova muslimanska predanja smatraju Čarakovo za vrlo staro naselje, u svakom slučaju za starije od ostalih mataruških sela.

Im Čarak nalazimo u jednom dubrovačkom izvoru, gde se spominje neki Vlah Čarak iz Banjana.³⁾ Naslov knez što ga predanje daje Čaraku odgovarao bi uređenju vlaškoga sela, koje su i Turci zadržali. Knez Čarak mogao bi prema tome biti glavar (comes catuñi), a možda i o snivač ovoga sela koje je po njemu dobilo ime. Dok imena ostalih mataruških sela upućuju na novije doseljenike, karakteristično je da je ovo staro naselje zadržalo svoje ime i da se predanje o knetu Čaraku očuvalo među muslimanima u Čarakovu. Iz toga se može pretpostavljati da među Čarakovcima ima starinaca. Predanje kaže da su Turci prilikom osvajanja pomenutoga grada našli u grmu nedoklana čovjeka koji je nazvan Siječić i od njega vode poreklo Siječići u Čarakovu. Čarakovci razlikuju sta-

3) Chiarach Radovani Drasenovich vlahus cathunarius de Bag nana, 14. VIII. 1428., Gl. Z. m. 1918, str. 307.

rince od novijih doseljenika, premda se ne mogu sa si-gurnošću smatrati starincima svi oni rodovi koje oni označavaju. Dve manjale u Čarakovu imaju zanimljiva imena: Brđani i Čačuge. Imena ostalih mahala u Matarugama uglavnom su patronimika na »ić«. Po nekim svojim osobinama stanovnici Čarakova razlikuju se od ostalog stanovništva u Matarugama. Gostoprимstvo je kod njih razvijenije nego kod drugih, ali se između sebe lako zavade i često se pokrve, a posle se isto tako lako mire, te ređe dolazi do suđenja. Dok po opštem narodnom shvatanju Čarakovo spada u Mataruge, sami Čarakovci kažu da Čarakovo ne spada u Mataruge. O Mataružanima, tj. stanovnicima ostalih sela u Matarugama, govore s potencijovanjem. Kao karakteristiku starinaca u Čarakovu treba navesti da među njima nema onih plavih tipova kakvi se inače susreću kod muslimana starinaca. Naprotiv, među njima se mogu videti tipovi tamne kompleksije koji se razlikuju od onih u drugim mataruškim selima. Ljudi ovoga tipa visoka su rasta, tamnosmeđih, skoro crnih, sjajnih očiju i gustih, crnih obrva.

Teško je pobliže odrediti vreme kada su se Mataruge doselile u ovaj predeo, ali prema onome što se zna uopšte o raseljavanju Mataruga⁴⁾ ne može se pretpostavljati da su ovi doseljenici doselili pre turskog osvojenja ovih krajeva. Prva iseljavanja Mataruga, Macura i Kriča prouzrokovana su ekonomskim uzrocima. Dinarska srpska plemena proširujući se potiskuju ovo starije stanovništvo koje je prisiljeno na iseljavanje. Naporeda sa napredovanjem Turaka nastaju, dognje seobe ovoga stanovništva prema severozapadu. Među mnogim doseljenicima iz Crne Gore i Hercegovine, koji su preko severne Dalmacije prešli u Bosnu, Skarić spominje Macure, ži koje pretpostavlja da su u Dalmaciju doselili u 15 veku. Bosanski su Kričkovići takođe iz Dalmacije, gde su Kriči iz Potarja osnovali selo Kričke.⁵⁾ Nemamo tragova koji bi nas upućivali na to da su i Mataruge doselile u severozapadnu Bosnu preko severne Dalmacije. Verovatnije je da su Mataruge doselile izravno preko Sarajevskog Polja i preko visočkog kraja. Visočki kraj po svom centralnom položaju, po vezama sa susednim oblastima, kćeb i po sastavu stanovništva pretstavlja izrazitu prolaznu oblast. Stanovništvo u okolini Visokog raznog je porekla, a dobrim delom je iz Hercegovine i Crne Gore. U selu Misoci kod Visokog ima muslimansko bratstvo Mataruge, koji o svom

4) J. Erdeljanović: Značaj i starina plemenskih predanja u Srba, Letopis Matice srpske, maj—juni 1934.

5) Gl. Z. m. 1918, str. 222, 236. 240 i 250

poreklu ništa ne znaju ili neće da kažu. Prema popisu stanovništva u Bosni i Hercegovini iz 1910 god. zabeleženo je u ovom kraju naselje Matarugin Han. Južno od Banje Luke ima selo Mataruga koje pripada seoskoj opštini Dobrnja. Ovi tragovi mogli bi ukazivati na put kojim su se Mataruge doselile u ovaj kraj.

U vreme turskog osvajanja nastala su velika iseljavanja iz Bosne. Zabeležene su znatnije seobe iz Bosne u Dalmaciju s kraja 14. i 15. veka. I sami Turci su u početku vršili nasilna iseljavana. U to vreme morale su nastati velike promene u stanovništvu i u naseljima severozapadne Bosne. Doseljenici koje su Turci dovodili naselili su opustele krajeve sa proređenim stanovništvom. Po tome što su imena velikog broja naselja u severozapadnoj Bosni ustvari prezimena ovih doseljenika možemo zaključiti da su tada osnovana mnoga nova naselja.⁶⁾ Po jednom mišljenju ovi doseljenici, kao što su Mataruge, Macure i Kričkovići, mogli su služeći kao martolosi u turskoj vojsci upoznati ove opustele krajeve i u njih se naseliti.⁷⁾ Na svaki način topografski naziv ovoga tipa, kao što je naziv Mataruge, najbolje ukazuju na promene koje su nastale u stanovništvu i u naseljima severozapadne Bosne po turskom osvojenju ovih krajeva. Ove doseljenike turskoga vremena izvori zovu Vlasima. P. Skok je izneo opravdano mišljenje da ovo stanovništvo »bez sumnje srpske narodnosti« izvori zovu Vlašima stoga što su ga Turci tako zvali. Turci su preuzeli društveno i ekonomsko uređenje koje je do njih postojalo u balkanskim državama, te su i Vlahe začarale u službi kao pastiri, kirdžije i vojnike. »Samo što im Vlasi ne znače stanicu narodnost, jezik, već čovjeka navedenoga zanimanja«⁸⁾

Muslimanska sela u Matarugama, osim Čatrakova, osnovana su za vreme turskog povlačenja iz Like. Zамноге se muslimanske rodove u Matarugama zna da su doselili iz Bihaćke krajine i iz Like. Predanja jasno govore da su se neki muslimani u Lici pokrstili, a oni koji nisu hteli da se pokrste izbegli su u Bosnu. Neki znaju za svoje srodnike koji su ostali u Lici i primili hrišćanstvo. Prema predanju ove su se izbeglice ovde naselile posle dužeg lutanja. Zna se da su prva naselja bila podignuta u polju ispod kose, koja je bila pod šumom, a sadašnja naselja podignuta su docnije na krčevini.

6) Gl. Z. m., 1918, str. 221.

7) P. N. Gaković: Prilozi za istoriju i etnografiju Bosne, str. 45.

8) Gl. Z. m., 1918, str. 300-301.

Sadašnja muslimanska sela nižu se duž kolskog puta koji ide temenom kose. Ova su sela po postanku razbijenog tipa i zahvataju i strane kose. Starije delove sela osnovale su, kako je rečeno, muslimanske izbeglice u vreme turorskog napuštanja Like. Ovim doseljenicima počano je tada i stanovništvo sela Čarakova, za koje možemo pretpostavljati da je bilo već poislamljeno. Prema onome što se zna uopšte o prelaženju u islam u našim zemljama može se specijalno za ove pogranične krajeve tvrditi da je prelaženje u islam pojačano od 17 veka kada su Turci bili u povlačenju.⁹⁾ Naselja su vremenom uvećavana novijim doseljenicima koji su većinom iz krajeva s leve strane Une. Neki su rodovi doselili iz Glamoca, a neki iz Starog Majdana i iz Kozarca. Ali među njima ima rodova koji su daljim poreklom iz dinarskih krajeva. Sela su se dalje razvijala uralstanjem, tako da već poprimaju izgled goćilastih sela koja čine prelaz ka zbijenom tipu. Oko kuće na sprat grupisane su manje prizemne kuće s malo zemljišta i s vrlo malo sporednih zgrada, a neke ih nikako i nemaju. U ovim kućama stanuju porodice koje su se izdvajile iz glavne kuće.

Po materijalnoj kulturi stanovništvo u Matarugama uglavnom je izjednačeno. Ovo nam već objašnjava i sam postanak većine sela. Dalje se jako oseća znatan uticaj vere i geografske sredine. Od velikog je značaja bilo i to što su ovde jedno vreme imali posede novski begovi. Cerići, te su mnogi rodovi bili njihovi kmetovi. Uticaj geografske sredine, naročito se zapaža u privredi i u tipu kuće. Šuma je vrlo retka, tako da se može reći da je i nema. Ranije je sigurno bilo više, ali sada im je, kako kažu, »planina daleko odmakla«. U sastavu zemljišta prevladaju glinaste materije, pa se zemlja mnogo upotrebljava kao materijal za građu. U svim selima kuća je obično prizemna sa dva ili s jednim odeljenjem.: Građena je od prepleta i olepljena zemljom, a pokrivena je slamom ili daskom. Ređe su kuće istočnjačkoga tipa, a i ove su vrlo siromašne. Donji deo im je od dasaka, a gornji od prepleta; pokrivene su daskom ili slamom, a retko crepom. Uz ove kuće ima nešto sporednih zgrada, ali stoku drže i u donjem delu kuće. Kuće jednog i drugog tipa imaju jedno odeljenje dograđeno uz kućni zid (sudurma) koje je građeno od dasaka i u njemu drže stoku i oruđa. Pored kuća koje su daleko od izvora može se videti iskopana »lokva« u koju se nakupi kišnica.

9) P. N. Gaković, navedeno delo, str 20-36, Bratstvo, XIX, str. 77.

Zemljoradnja je primitivna i uglavnom seju žitom, i to pretežno kukuruz. Stoke imaju vrlo malo, često tek jednu kravu. Kako ne drže ovaca, zapaža se oskudica vune.

Nošnja je vrlo prosta, bez ikakva vezu, i bez »ker«. Muškarci nose otvorenu košulju bez jake, široki i podugačkih rukava i poširoke gaće koje su pri kraju nešto suržene. Opasuju se crvenim vunenim pojasmom. Stariji glavu pokrivaju belom maramom, a ređe nose fes. Ovo je letnja i žimska nošnja; ranije su preko zime nosili i sukne, ne čakšire, a nosio se i gunj. Starije žene nose umesto dimija gaće duge do članaka, a po njima isto tako dugučku košulju. Pošto Mataruge nisu daleko od Prijedora, zapaža se kako već pomalo prodiru delovi varoške nošnje.

Vredno je napomenuti da imaju dosta đurđevdanskih običaja, a u Čačakovu su do nedavno na pravoslavni Božić jedni drugima slali polaženika koga su darivali kočicima. Zanimljivo je da ne govore čistim ikavskim govorom. U govoru mešaju i jekavske reči na taj način, da se ne može zapaziti nikakva pravilnost u zameni starog jač. Ovaj pojav može se objasniti uticajem susednog i jekavskog stanovništva kojim je ovaj predeo okružen, a moguće i time što među njima ima dinarskih rođova koji nisu davno primili islam.

Detaljnija ispitivanja porekla ovoga stanovništva i njegovih osobina svakako bi bolje osvetlila ovaj proces, ali se već može zapaziti kako se pod uticajem vere i pod jednakim uslovima života vrši izjednačavanje ovoga stanovništva koje je samim geografskim osobinama predela dosta izolovano.

Špiro Kulisić

Босанској Крајини

Врлетни крају, земљо бораца,
Великих мајки, слањних отаца.
Земљо хайдука, земљо јунака,
И мученика и поштењака.
Земљо ковиља и смиља жута,
Крајино љута!

Висока чела, поносна крила,
Ти си заточник слободе била,
И увек нове давала жртве
Прије но старе опоја мртве.
Сгалан си нишан свирепог пруга,
Крајино љута!

Јунаштвом ти си вечно блистала,
Чојство си само свуда искала.
У звеци ланца у мору јада
Српству си била вера и нада!
Кревавог вазда недра и скута,
Крајино љута!

Ти си нам дала Стар-Вујадина,
Попа Јоњицу — бунтовног сина.
Хајдук Пецију — душманског мрака,
И прекрасног Авакум — ћака.
И Карана са Камена кута,
Крајино љута!

Мркоњић је по теби ходио,
Усгашке четре собом водио.
И у час, срђашаш сужањске ноћи
Грејс¹⁾ је куле туђинске моћи.
Славом се безброј китила пута,
Крајино љута!

И Кочића нам ти даде лава,
Принципа храброг испод Троглава¹⁾
И мноштво других првијех људи
— Чија сад дела потомство суди —
Што с правог никад не сташе пута,
Крајино љута!

Увек си била свем Роду хвала,
Најлепша песмо српских гусала!
Крњава ћордо прошлијех дана —
Буд²⁾ нам и одсад понос и брана,
И жижка Српства — Небојшо крута —
Крајино љута!

Исаије Митровић

¹⁾ Највећи брх у Динари.

Двојнице

Затрепери, затрепери
звук двојнице кроз лугове,
разлије се пјесма тиха,
пјесма сјетна, у сутоне,
низ долове, низ долове...

Душо и мојом тад се распе
радост: тиха, свјетла, мека.
У ће часе благе, тихе,
чини ми се да ме Срећа
У присјенку негдје чека.

Мелодије пјесме старе
кроз звукове њине звони
и акорде, благе, меке,
низ долове лако носи,
док радости вал се рони.

Не знам да л' бих у том часу
смијао се у смјех гласан,
ил" пјевао, или плако. —
Усхићење ствара мени,
звуци двојница чист и јасан.

Мирко В. Михић

Политички преглед

ОКТОБАР

Влада народног споразума (она се тако и званично зове) досљедно и истрајно продужује у правцу своје нове дугословенске политике. Наглашава једнако да је споразум „државча нужда”, један излаз из тешког стања коме је требало учинити крај „свакако и под сеју цијену” и да је „консолидација унутарњих прилика настала баш у моменту кад су догађаји у међународној политици наговјештаели страшну буру.” Очекује се да је мисија „сложног рада и духовног зближења народних индивидуалности у једној државној цјелини” донојети брзог и сретног плода. Тако се то

износи и коментарише са званичних и полузваничних страна. Принципијелни противници споразума не слажу се са појединим изјавама владе али има их и међу њима десета који признавају као неоспорну чињеницу да је споразум најзад довео снаге хрватског народа на терен позитивне државне политике. Било би збила тешко кад на би држава имала од те нове компоненте користи. Њесад та компонента долази до изражења само у локалном политичком животу аутономне Хрватске, а много мање у спљем државном животу. Али и та посредна улога хрватског дијела може бити прихватљива ако буде добра: нек се уреди хрватска покрајина и нека послужи, како она жели, другима као примјер и узор.

Рат у Европи се наставља. Из говора енглеских државника види се да савезници намјеравају уништити непријатеља економском блокадом а не мисле подузети офеизивну акцију против Зигфридove линије. Хитлеров говор од 6 X, који је стварно значио мировну понуду, коментарисан је у цијелој европској штампи али није имао уплива на даљи развој догађаја. Рајх наглашава како је њемачка рука-помирница одбијена и да Њемачка није ни најмање крива што се рат и даље води. Даладје напротив каже да је свему крига Њемачка јер Европа не жeli више живјети у сталној несигурности. — У Француској је распуштена комунистичка странка. — Британско-француски-турски пакт дошао је скоро неочекивано: до прије мјесец дана забринуто је пратила сва енглеска јавност путовања и преговоре Сараџоглуа у Москви.

НОВЕМБАР

Влада ради; министри путују; политичари држе говоре и зборове; штампа их доноси; народ слуша и чита; у већини случајева не реагира. Изузетна је а по томе и врло карактеристична она реакција коју је изазвао говор министра г. др. Џафера Куленовића. Знало се и раније да се Бос. Крајина неће никада и ни под коју цијену помирити са вaskрсавањем Босне. Али је интересантно да се и источна Босна чак и само Сара-

јево дигло против „исторских“ граница. Многобројне резолуције из свих крајева Врбаске па и Дринске банивнице живо свједоче да има и код нас опћих политичких и националних питања која народ не да рјешавати без свог знања и одобрења.

Бановина Хрватска срећује своје прилике постепено и како кажу по утврђеном програму. Као тамчују страну треба истаки недовољну активност ауточомне власти у сузбијању нереда: требало је заштитити све грађане без разлике вјере, сталежа и политичких припадности од експеса улице; а колико се сазнаје ово није учинено у довољној мјери. Неугодан утисак остављају и бјели ступци у загребачким новинама. Зар се Х.С.С. није борила за слободу штампе?

Рат се и даље наставља. Свима је сада јасно да је то тргјчи, дуги рат — како највећи Чемберлен и Хиглер можда три до пет година. Без резултата се свршила изменјена мисли (индиректна додуша или јавна и исцрпна) између западних демократија и трећег Рајха. Економски рат са блокадом, минама и потапањем бродова већ чини своје. — Совјети вјешто искоришћују повољну ситуацију која је за њих створена на истоку и сјеверу Европе. Мале балтичке државе већ су им у рукама а Финска је на реду.

A.

Prikazi

Georgi Konstantinov: Vodi bugarskog narodnog pokreta. S bugarskog preveo Todor Manević. Izdanje Balkanskog instituta, Beograd 1939. — У уводној реци ове књиге вели се: »Antagonizam između balkanskih država išaraо je balkansku istoriju. On se toliko uvrežio u svest modernog građanina da izgleda као нешто sasvim prirodno, kao proklestvo, tako da svaki покушај искрне реакције против тога izgleda neozbiljan i naivan. Usprkos svemu ipak balkanska zajedница, па и свест о њој, постоји. Ta свест ће tražiti put balkanske nacionalne, kulturne, privredne i verske solidarnosti.«

На тај пут га упућују и најзначајније bugarske воде прошлог столjeća: G. S. Rakovski, Ljuben Karavelov, V.

sil Levski i Hristo Botjov, čije živote i ideologiju prikujuje i ova knjiga.

Na 185 strana osmine prikazan je život i rad ovih velikih Bugara što dadoše svoj život za nacionalne ideale svoga naroda. — Njihov život, rad i borba slični su životu i radu i naših boraca, pa bi čovek često rekao da čita životopis hadi Đere mesto Vasila Ivanova Levskog.

Karakteristično je da pisac iznosi po primeru Leka Konstantinova i mane ovih velikih narodnih boraca. Ništa im ne opravičava, naročito Georgiju Rakovskom, pa ipak uza sve te mane on ostaje veliki nacionalni borac. Ovaj način prikazivanja narodnih junaka deluje vrlo vaspitno na široke maševi i čini čast Bugarima i Konstantinovu statu i ovome mlađem.

Prevod je odličan u svakom pogledu i stoga se knjiga preporučuje sama po себи.

M. Đ.

БЕСПЛАТАН КАТАЛОГ КЊИГА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ

Државна штампарија у Београду, која је кроз више од 100 година свог опстанка издала читав низ разних научних, белетристичких и уметничких дела која у историји наше књижевности заузимају највиднија места, а која је последњих година обновила своју издавачку делатност, издала је каталог свих својих књига које се налазе у продаји. Државна штампарија у Београду, која не издаје књиге у циљу зараде него првенствено у циљу популисања добре и добро опремљене књиге у што ширим народним слојевима, у могућности је као државна установа, да нашој читалачкој публици пружи трајно вредча дела у најсолиднијој техничкој опреми, уз најниже могуће цене. Државна штампарија у Београду послаће бесплатно овај свој лепо опремљени каталог, у коме је опширно описана свака појединачна књига, сваком ко га затражи дописницом: Адреса: Државна штампарија Београд, Бранкова 20.

dograđen, omota doline i gudure, prosiječe vrtalče i nanižu se oko njega nove česme sa bistrom planinskom vodom da napajaju umorne trudbenike, onda će se čuti jak i gro-mak glas:

— Sagradili smo novi put preko naših sela!...

Branko Zagorac

Врбасу

Ој, Врбасу, куда јуриш,
Гонек' вале бзлокриле,
Куда јуриш, куд се журиш
Што остављаш горе миле;

Пусто стење и врлети,
Где се муње бору грозе,
Куд слободан оро лети
И скакућу дивокозе?

Не питај ме цвете плави,
Расплети ми бујне косе.
У загрљај тихој Сави
Нек ме вали журно носе.

Додијаше вечни буци,
Па бих хтeo луку мирну,
Да на њеној мекој руци
Смирим своју крв немирну.

Исаије Матровић

на овај начин посредно и приближно упозна народни живот, ношњу и природне љепоте у околини Јајца и Мркоњић-Града.

Четвртица гуслара: Душан Травар, Владета Савановић, Љубо Продановић и Лазар Радак отпјевали су послије тога по једну пјесму уз гусле. И овом приликом као и на поподневном састанку могло се видјети како су гусле иако најједноставнији инструменат и данас блиске нашој народној души. Од десетогодишњег дјечака Душана Травара до седамдесетгодишњака Митра Савановића видјели смо на састанку готово сва годишта, као што их има и у сваком оближњем срезу. Сви су они пригрлили древни инструменат да изразе радост и боли своје велике али често пута спутаване и окиване душе. Гуслама се та душа и тјеши и брани и стално пјева о правди и слободи од Косова до даљњег дана.

Даља тачка била је испуњена пјесмама и народним колом сеоских дјевојака, ученица Домаћичке школе из Буџака. Пјесме су пјеване у четири групе, а у свима њима као да се осјећа уздах за сртним али крагким дјевовањем. Оно ће у најљепшем часу бити замијењено браком понајчешће тешким и кукавним у нашим селима. Зато се ето у пјесми позивају и другарице да још једном запјевају са припјевом: „Ево сада па више никада”. Све је ово само крајичак богате ризнице народне лирике са свијема чијијансама од пригашеног скривеног јецаја до ненадмашиве радости када сестра отпрема брачине сватове.

Наше село је непресушан извор народне културе, или и поприште гигантске борбе животње у којој душа покажује готово недокучиве напоре да не буде савладана и дотучена грком стварношћу. Борба Крајишника за слободу свога духа и свога огњишта, као и борба за круж свагдашњи удара главни печат његовом свеколиком животу. Потреба смиљеног рада да се омогући нашем човјеку са села да дође до изражаваја, била би први закључак и прва поука коју смо понијели са ове скромне манифестације народног духа.

М. X.

Исправак

У новембарском броју Развитка поткralо се више ситних грешака. Међу те грешке иде и „југославенска” мјесто „југословенска” у уводном чланку. На крају

овог члanca испод црте са звјездицом (*) изостала је напомена:

„Овај је чланак написан почетком 1930 за један нови часопис у Сарајеву, али се у оно доба није могао оштампати“.

Поуке тежаку

1) Храњење стоке. — Зими, кад се нема послана чињивама, требало би поскочити око стоке, да ћа што боље презими са оно храче, што смо јој спремили. У тоје многи домаћини не показује доволно разумијевања и бриге за овај свој најглавнији посао преко зиме. Има тежака, који су велики устаоци љети кад косе суше и скупљају пићу, — а зими пусте да та храна раздаје стоци без икаква реда. Некад стока добије те хране и превише, а други пут премало. Храну једе стока сама из пласта или јој се она положе на земљу, у неуређене јасле и корита тако, да се често више хране угazi и распе него што је стока поједе. Најчешће стоку храње имаћа чељад, која су неупућена у тај посао, а старији и не пригледају у то док пића не спане на мало. Тада буде све касно. Тај немар се домаћину свети, јер се пића распе, а стока толико измирша да једва живу главу изнесе из зиме. Од такве слабе стоке мала је и корист, јер је она нејака за рад, нема млијека, није за клање ни за продају, па чак ни ћубар јој много не вриједи. Свега тога не би било, кад би домаћин водио више рачуна о храњењу стоке и паметније располагао са оним, што има.

Овдје ћемо казати нешто о томе.

Понајприје сваки би домаћин требао да у почетку зиме размисли и прорачуна, са колико би се он стоке могао упустити у зиму према храни и стајама, које има. Сву ону стоку, за коју нема мјеста у стаји и хране за читаву зиму, паметан домаћин продаће почетком зиме, док је стока дебела и док је на цијени. Остављати своје благо да скапава од студени, мокрине и глади преко зиме не само да није паметно већ је и велики гријех. Да би се преостала стока што боље боље исхранила, а пића што мање расипала, домаћин

мора да уреди добре јасле и корита за храну и да се стара о њиховој чистоћи. Храну треба стоци давати у оброцима. За сву одраслу стоку било да су то коњи, говеда, овце или крмци довољна су три оброка дневно и то један изутра, други уподне и трећи увечер. Само младој стоци и рањеницима могу се дати четири или пет оброка на дан. Колико ћемо хране дати једном грлу, овиси од његове тежине и од тога, да ли та животиња ради, да ли се музе или доји. Да ли је оброк довољан, може се донекле и по том видити, како се храна поједе. Остатке хране (огrizине) морамо уријек избацити, па јасле и корита темељито очистити и онда их тек пунити их новом храном. Много наших тежака имају обичај, да коњима непрестано дотрпавају јасле, да никад не буду празне. Тако се потроши и распе много хране без потребе. За стоку као и за људе је најздравија мијешана храна. И стока боље једе, ако јој се храна мијења.

Ево како би се могла хранити стока преко зиме у равнијим крајевима наше Крајине:

Коњима би се изутра могла дати зобена слама, уподне сијено а иза тога жито (зоб и кукуруз), а увечер сијено. Да би коње латјерили да жвађу жито па да не пролазе жива зрина кроз њих, са житом треба помијешати исјецане сламе. Ко нема сјечкалице нека насјеца мало сламе са старом брадвом, којом се сјеца храна крмцима. Ако коњи раде, треба им дати изутра сијена мјесто сламе, а у подне више жита. Говедима би се изутра могла положити слама, уподне изрезача кукурузовина (комуша) са исјецканом и посольеном репом. За краву, која се музе, треба тој подневочју храну додати нешто осјевина или кукурузна брашна. Увечер се говедима положи сијено. Овцама се изутра даје слама, уподне исјецкана репа са пљевом, а онда стрнокосе. За вечеру им се може дати сијено.

Крмцима ваља изутра усuti кукуруза, уподне им дати међу, а увечер опет кукурузе.

Овако би могао да храни своју стоку домаћин, који је добар снабдјевен разноликом сточном храном, а сувишну је стоку у почетку зиме продао.

2) Чишћење стаја. — Може тежак да набави најбоље расе стоке и да их храни не знај каквом храном, али ако их држи у ђубру и блату, чеће му та стока да предовати ни користи давати. Напротив што је год племенитија домаћа животиња, она ће прије страдати у мрачној, влажној и нечистој стаји. Стога и нема смисла да наши тежаци замеђу и држе крупчију и племенитију стоку све дотле, док не науче да боље стаје граде и да своме благу боли ред дају. Има домаћина, који по неколико дана не чисти стаје, па му се стока улијепи до врата балегом и мокраћом. Је ли онда и какво чудо што му је стока слаба?

Ко хоће да има здраву и напредну стоку, тај мора да се брине не само за храну њезину већ мора и да јој стаје чисти и провјетрава их. То је нарочито потребно зими, кад се благо мора дуже задржавати у стаји. Али и преко зиме, кадгод вријеме дозвољава, треба стоку пустити напоље, да се прохода и надише свежег зрака. За то вријеме најлакше је очистити стају, провјетријети је и простријети по њој сламе, бујади, шушња или чега другог. Ако се ради ружна времена благо не може пуштати напоље, онда се стаја мора по неколико пута на дан чистити и провјетравати. Једино овчарџици се не чисте свакодневно, али се и по њима мора стерати сува простијка да се овце неби прљале. За чишћење стаја треба да сваки тежак има рогуље (виле), лопату, брезову метлу, а за изношење ђубрета тачке или траље. Који домаћин редовно и често чисти стаје тај не само да има бољу и здравију стоку већ он љакупи више и бољег ђубрета него онај који то не чини. Сваки опет тежак зна, како му је сточни ђубар потребан за ђубрење њива. Само ако хоће да му ђубар буде добар мора га одмах на ђубришту сложити и добро угазити.

3) Тимарсје стоке. — Није довољно само чишћење стаја већ се коњи и говеда морају редовно гимарити. Напредни сточар прије ће заборавити да се умије него да отимари свога коња и краву, јер ој добро зна да је тимар његовом благу исто тако потребан као човјеку умијавање. Стока се тимари изутра и то у

стаци при отвореним прозорима и вратима или чапољу да буде мање прашине у стаји. За тимарење служи чешагија, четка и слама. С тим прибором може се скинути прашича, блато, ћубре, опала длака и свака друга прљавштина са животиње. Ако се коњ или говече не тимари онда им се залијепе отвори на кожи, па животиње не могу ни дисати ни знојити се како треба. Зато оболијевају од разних болести, а на кожи им се залеже разна гамад, која их мучи. Да је то тако видимо по томе, што неистимарено благо чим се пусти лети брже боље довратку, ћушку стаје, дрвету или плочту да се очеше. Стока, која се тимари, не само да је здравија, жиљахнија, веселија и љепша него она боље и једе, а крава даје више и млијека, које је свакако и чишће. Тимар је стоци најпотребнији зими, а ниједан тежак се не може изговорити да у то доба нема времена за то. Алат за тимарење није скуп, а може дugo да служи, ако се чува. Срамота је и грјехота гледати своје марвинче да се мучи и пропада, а не пружити му помоћи, кад се може и то лако.

4) Оруђе и алат очисти и склони у суво. — Сваки уредан домаћин почетком зиме сакупиће своје оруђе и алат као: плуг, брначу, сијачицу, мотике, косе и спрове, па ће све то темељито очистити и склонити у суво, да не рђа и не пропада.

Инж. Драгомир Ђурђевић

